

Köpeczi Béla:

MŰVELTSEG ÉS ÉRTÉK

1. Ha van tevékenység, amely a társadalom egészének érdeklődésére számot tarthat, akkor az a művelődés lehet, a művelődés aktív és passzív formái egyaránt. A társadalmi, történelmi fejlődés következményeként teljesen világos ma már, hogy akár a gazdaságról, akár a politikáról és ezen belül a demokráciáról szólunk, mindezekben a tevékenységi szférákon belül a kultúrának markáns szerepe van. Ezt a szocializmus fejlődésének mai szakasza különösképpen bizonyítja. Amikor arról beszélünk, hogy áttérünk a szocializmus intenzív fejlesztési szakaszára, és arról szólunk, hogy a minőségi tényezőknek mi a jelentősége ebben a szakaszban, akkor nem hagyhatjuk ki a kultúrát abban a széles megfogalmazásban, ahogyan az utóbbi időben használjuk: tehát nem egyszerűen ismeretek és művek összessége, hanem egyúttal világnézetet és magatartást is meghatározó értékrendszer. Az elmúlt évek stagnálási folyamatában, a gazdaságban és a társadalomban megmutatkozó konfliktusos jelenségek nyomán is világossá vált, hogy a műveltség szerepe minden tevékenységi szférában megnőtt.

Itt nemcsak Magyarországról, a szocializmusról van szó: a XX. század végének problémája az, hogy a kultúra milyen helyet foglalhat el a további fejlesztésben. Mindazok a nemzetközi viták, amelyek az utóbbi időben lezajlottak a békéről és a békés egymás mellett élésről, a gazdaság vagy a társadalom fejlődéséről, előtérbe állították a kultúra ügyét, bármelyik társadalmi rendszerről legyen is szó. A kultúrát magát tekintik olyan értéknek, amely

hozzájárulhat az emberi tényező jelentőségének növekedése következtében a problémák megoldásához. Erre azért utalok különös hangsúllyal, mert voltak esztendőik, amikor a materiális javak megszerzése sokak szemében háttérbe szorította a szellemieket, és sokak szerint leértékelődött a kultúra. Úgy tűnik - és ezt bizonyítják a különböző értékvizsgálatok -, hogy ma a magyar társadalomban kezd megerősödni a kultúra presztízse, erősödik az a szemlélet, hogy a kultúra igenis érték, érték mind a társadalom haladása, mind az egyéni érvényesülés szempontjából. Érdemes felfigyelni erre a változásra, és érdemes ezt a változást tudatosítani és erősíteni. Ez azért is fontos, mert elég mély pesszimizmus él a közművelődés munkásai, de a pedagógusok körében is a tekintetben, hogy most hogyan is áll a kultúra ügye Magyarországon.

2. A kultúra ismeretek, alkotások, objektivációk összessége, amely megismerése a művelődéspolitikai, az egész művelődés szempontjából alapvető. A gond az - és a közművelődési konferencián is erre hívtuk fel a figyelmet -, hogy miként történik ma a kultúra terjesztése, melyek ennek tartalmi, eszközbeli, módszertani problémái. Bár az elmúlt években szélesedett a kultúra iránti érdeklődés és a kultúra terjesztésének a lehetősége /gondoljanak az új technika megjelenésére, tömeges elterjesztésére, és ezen belül mindenekelőtt a televízióknak a jelentőségére/, az érdeklődés jellege és az igények kielégítése ellenmondásosan alakult. A nagy tömegek körében terjedő kultúra jellegét, természetét főként három tényező vizsgálata alapján állapíthatjuk meg.

Az első a klasszikus értékek helye a kulturális életben. Eljött az ideje annak, hogy ma megint nyíltan hirdessük: a klasszikus kultúra művelődésünket alapvetően meghatározza. Azt a történeti, művelődéstörténeti érdeklődést, ami a nagy tömegekben jelentkezik, örömmel kell

üdvözölni, s ennek segítségével is rá kell irányítani a figyelmet a múlt nagy értékeire és nemcsak az irodalomban, hanem más művészeti ágakban, így magában a gondolkodás történetében is. Egy szélesebb művelődéstörténeti háttérrel az irodalmat is jobban lehet élvezni.

A második, ami fontos tényező, az az általános- és szakismeretek terjesztésének állása. Az oktatási törvény vitájában közös volt az óhaj, hogy az általános műveltség szintjét emeljük. Vannak, akik szembeállítják az intellektuális és az érzelmi nevelést. Én nem tudok elképzelni értelmes intellektuális nevelést, amelynek ne lenne érzelmi hatása és fordítva: olyan értelmes érzelmi nevelést, amely ne számolna a rációval. A nagy gond az, hogy az általános műveltség terjesztése hatékony legyen, s e tekintetben nem elég a koncepció, személyi és tárgyi feltételek kelljenek.

A gazdasági-technikai fejlődés olyan követelmények elé állítja a szakoktatást, amelyeket eddig nem tudtunk megfelelő módon teljesíteni. Új módon kell tehát foglalkozni a szakmai alapozás kérdéseivel és újszerű kapcsolatot kell teremteni a gyakorlattal. Az iskolai és az iskolán kívüli oktatással kapcsolatban állandóan óvnak bennünket attól, hogy erőltessük a tudás jelentőségét. Szerintem kell erőltetni a tudás iránti igényt. Mindazok a vizsgálatok, amelyeket elvégeztek, azt bizonyítják, hogy a tudásszint rendkívül alacsony a fiatal nemzedékben is, amelynek pedig 96 százaléka elvégzi az általános iskolát. Amikor az értékek terjesztéséről beszélünk, ne feledjük, hogy ezek kiválasztásához ismeretek is kelljenek. Ne engedjük magunkat eltántorítani a követelmények felállításától azon az alapon, hogy úgymond egy vaskalapos pedagógia lexikális tudást követel meg a tanulóktól. Nem az a fő veszély ma nálunk, hogy nagy a lexikális tudás, hanem ennek az ellenkezője. A lexikális tudástól, vagy ahogyan

mások mondják, a maximalizmustól való óvás gyakran azt jelenti, hogy még írni-olvasni sem tanítjuk meg a gyermekeket. Abban a kishitűségben, amely a pedagógus társadalomban jelentkezik, nagy szerepet játszik az, hogy csekély a nevelés-oktatás eredményessége. Ehhez pedig hozzájárult a közvélemény nyomása, amely attól tart, hogy túlterheljük a gyermekeket. Elleneznünk kell az olyan túlterhelést, amely abból fakad, hogy az oktatás nem veszi tekintetbe a korbeli, műveltség-tartalombeli és pedagógiai-módszerbeli feltételeket. De nem lehet maximalizmusnak tartani az ismeretek, általános és szakmai ismeretek korszerű elsajátításának megkövetelését sem. Ha minőségi tényezőkről beszélünk, akár gazdaságban, akár társadalomban, akár a magánéletben, akkor ezek között fontos helyet foglal el a tudás.

Harmadszor: a kultúra jellegét az is meghatározza, hogy megnőtt az igény a tudatos választásra. Az ember a saját személyiségét akarja formálni, azonosságát, jellegzetességét keresni. Van azonban egy bizonyos visszahúzó-dás a politika világától, a közéletben való részvételtől, és egyben a magánélet szférái kerültek előtérbe, noha ezt nem kell feltétlenül negatív jelenséggént számontartani. A felnövő, tudatosodó, önmagát alakító ember közösségének is értéke. Nem helyes a közösségi ember és a privatizáló ember szembeállítás. Nagy történelmi változások idején természetesen szembetalálhatja magát az ember az egyik vagy a másik egyoldalúsággal, de az evolúciós időszakokban kiegyensúlyozottabban lehet állást foglalni. A magyar kultúra utóbbi négy évtizedes fejlődésének egyik sajátossága, hogy hosszú időn keresztül a közéletiség állt előtérben, s ezt természetesnek tartottuk. Most, hogy megváltozott ebből a szempontból a helyzet, riadalom van például az irodalomban is, amelyet váratlanul ért ez az átállás. De valljuk be, váratlanul érte a többi művészeti ágat és a művelődéspolitikát is. A személyiség előtérbe kerülése

magával hozta az egyéni aktivitás, kreativitás, a részvétel jelentőségének felértékelődését is a művelődési tevékenységekben.

3. A különböző szociológiai vizsgálatok azt bizonyítják, hogy Magyarországon értékzavar van. Persze egy kicsit irónikusan is feltehetjük a kérdést, melyik az az ország, ahol nincs értékzavar. Ma már távoli szigetekre is betört a civilizáció, és súlyos értékzavarokat okozott a társadalmi, gazdasági, technikai változások következtében. Én nem túloznám el az értékzavar jelentőségét. Tény, hogy különböző értékrendszerek élnek egymás mellett és hogy ezeken belül is ellentmondások jelentkezhetnek. Véleményem szerint a sokféleség mindenütt jellemző, s ezen belül jelentkezik az uralkodó értékrend. Az Amerikai Egyesült Államokban is ez a helyzet, bár némelyek azt állítják, hogy ott jóval homogénebb az értékrend, mint nálunk. Ezt a homogenitást a kapitalista társadalom stabilitása biztosítja, mégpedig elsősorban politikai értelemben, de már az erkölcsökben távolról sem uralkodik ugyanaz az értékrend. A probléma tehát az, hogy egy adott társadalomban milyen uralkodó értékeket fogadunk el. Egyesek szerint nem szabad olyan katekizmust kialakítani, amely az emberek érdekei ellen szól. Ezzel egyet is lehet érteni. Ne prédikáljunk, de használjuk fel az érdekeket is az igazi értékek elfogadtatására. Meggyőződésem, hogy egyetlen társadalom sem mondhat le az értékek kiválasztásáról és terjesztéséről. Az egyik fontos szemléleti kérdés e tekintetben az, vajon hogyan lehet a humánus értékeket, olyan értékeket, amelyeket nemcsak a marxizmus, de az egész emberi kulturális fejlődés fedezett fel, hatékonyabban terjeszteni az egyén és a társadalom javára. Közismert: az ún. magas kultúra mellett nálunk is van "mindennapi kultúra", a munka és a szabad idő tömegkultúrája, amely ugyancsak beletartozik a művelődéspolitikai érdeklődési körébe. E tekintetben bizonyos változás van, de még mindig fulságosan arisztokratikus

a mi kultúrafelfogásunk. A "mindennapi kultúra" szempontjából is vizsgálunk kell a humánus értékek terjesztését s itt különösen fontosnak tartom az etika és az esztétika szféráját. Tudjuk, mit jelent a tömegkultúra a kapitalista országokban, s most nemcsak a fogyasztói kultúrára gondolok, hanem általában a széles rétegek kultúrájára, amelyben vannak értékek is, mégis elsősorban az ellentmondás uralkodik érték és értéktelenség között. Az összehasonlítás arra kell, hogy figyelmeztessen bennünket: segítsük a jónak, a szépnek, a hasznosnak a kiválasztását a "mindennapi kultúrában". Szándékosan mondom a hasznosat is, mert a felvilágosodás óta a humanista kultúra terjesztéséhez ez is hozzátartozik.

A kiválasztás humanista elkötelezettségét vállalni kell, és nem szabad engedni azoknak a liberalizmust, abszolút szabadságot követelő törekvéseknek, amelyek azt hiszik, hogy e követelés felállításával jót tesznek az embereknek. Most nem a manipulációról beszélek, hanem a polgári liberalizmus illúziójáról. Az egész emberi fejlődés bizonyítja, hogy az ember nem a természeténél fogva választ, hanem a társadalmi környezet hatása alatt. Ha ez így van, akkor miért ne használjuk fel a mi társadalmi rendszerünk előnyeit, amely lehetővé teszi az értékek tudatos terjesztését.

4. A művelődéspolitika a maga koncepcióját és gyakorlatát - úgy, ahogy azt a közművelődési konferencián is elmondtuk - ezeknek a tényezőknek a figyelembevételével dolgozhatja ki és érvényesítheti. A megvalósítás szempontjából az első lépés, hogy egyetértés alakuljon ki az érték-koncepcióban. A művelődéspolitika gyakorlatát nem valami szűk választás alapján képzelem el, sokféle értéket fogadhatunk be, de az eddiginél tudatosabban, hatásosabban kell szembeszállni mindazzal, ami silány és emberellenes, akár politikáról, akár erkölcsről, akár művészetről legyen is szó.

A művelődéspolitika amellett, hogy megkívánja az egyetértést a közművelődés munkásai és a pedagógusok között, a koncepció kérdésében meg kell, hogy teremtsen a szervezeti és gazdasági feltételeket, amelyek alkalmasak ennek a koncepciónak az érvényesítésére. E tekintetben számítanunk kell a gazdasági-társadalmi fejlődésből kiinduló erőteljes demokratizálódási, decentralizálódási folyamattal. Ezt örömmel kell üdvözölni és felhasználni, de az előbb ismertetett koncepció alapján. Ha nem ez az elv érvényesül, akkor politikai ellenzékiség vagy kommercializálódás következik. Az elvi egyetértés azért fontos, hogy a szocialista művelődéspolitika érvényesüljön, s nem azért, hogy uniformizáljunk. A minél változatosabb kulturális élet kialakítása a feladat, de az uralkodó értékeket érvényesíteni kell mindenütt, országosan és helyileg is. Társadalmasítsunk, legyenek egyesületek és társaságok, demokratizálódjék az állami és a társadalmi szervezetek kulturális tevékenysége, mindenki megtalálhatja a helyét a kulturális életben, de húzzunk egyirányba. Ez az egyirányba húzó cselekvés nemcsak a sokféleséget, de a vitát sem zárja ki. A közművelődésen belül fontos kérdés, hogy az állami intézmények milyen szakmai-módszertani támogatást nyújtanak az egyesületeknek és mozgalmaknak, nem szabad őket magukra hagyni kezdeményezéseikben. Ahhoz, hogy az egység érvényesüljön, az is kell, hogy az országos és helyi koordináló munka megjavuljon tartalmi és gazdasági okok miatt egyaránt. Ezt a koordináló munkát kell ellátni a Művelődési Minisztériumnak, a megyei tanácsoknak és a szakmai intézményeknek. A közművelődés munkásainak képzése és továbbképzése, erkölcsi, anyagi megbecsülése az alapfeltétel ahhoz, hogy munkánk színvonalasabb és korszerűbb legyen.

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy széleskörűen elfogadott koncepció, korszerűsített szervezeti és koordinációs rendszer és mindenekelelt az újat támogató közművelő, aki érti a demokratizálódás és decentralizálás

követelményeit s maga is részt akar venni ebben a folyamatban - szükséges ahhoz, hogy előbbre menjünk még a nehezülő gazdasági körülmények között is.